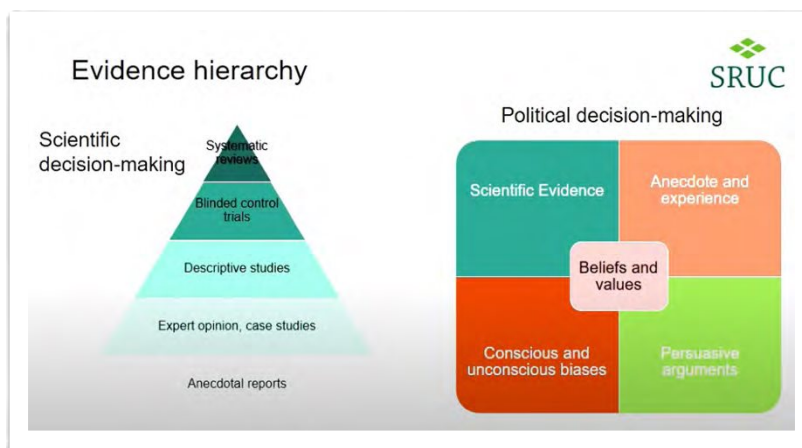

Innspill fra NMBU Veterinærhøgskolen til ny stortingsmelding om dyrevelferd

1. Benytter vi tilgjengelig kunnskap om dyrevelferd i lovgivningen?

For å styrke samarbeidet mellom kunnskapsinstitusjonene og forvaltningen, og dermed forbedre kvaliteten, forståelsen og implementering av vitenskapelig kunnskap innen dyrevelferd, må avstanden mellom vitenskap og politikk adresseres. Denne avstanden oppstår da det er forskjell mellom vitenskapelig beslutningstaking og politisk beslutningstaking (Cairney & Oliver, 2017).

Som forskere er utdannelsen basert på vitenskapelige metoder, der en grunnpilar er hierarkiet av vitenskapelige bevis. Politikere, på den annen side, har ofte en annen bakgrunn enn forskning (<5 % av britiske parlamentsmedlemmer har fullført en vitenskapelig utdanning (Dwyer, 2022a)). Beslutningene deres kan basere seg på vitenskapelig bevis, men de legger også mer vekt på emosjonelle anekdoter, personlig opplevelser og fengslende argumenter enn hva som ville være akseptabelt for forskere. Figur 1 visualiserer kontrasten mellom vitenskapelig og politisk beslutningstaking (Dwyer, 2022b).

Figur 1. Sammenligning av vitenskapelig beslutningstaking og politisk beslutningstaking fra en presentasjon av Prof Cathy Dwyer at UFAW International Conference 2022. https://www.youtube.com/watch?v=sPALM_rh8KQ 06:45-42:40

Spesielt innen tema dyrevelferd, øker tilbøyeligheten til store avstander mellom vitenskap og politikk ettersom det er et dypt følelsesladet tema og en relativt ny og raskt utviklende vitenskap. For å bygge bro over denne avstanden, må forskere være pragmatiske. De må kombinere vitenskapelig bevis med en bevissthet om styringsprinsipper, og et fokus på å oversette komplekse bevis til praktiske anbefalinger (Dwyer, 2022a).

Det er viktig at den kontakten som er mellom Mattilsynet og kunnskapsstøtteinstitusjonene opprettholdes og videreutvikles slik at oppdatert forskningsbasert kunnskap om dyrevelferd løpende kan legges til grunn i beslutningsprosesser.

Videre er Vitenskapskomiteen for mat og miljø (VKM) med faggruppe Dyrehelse og dyrevelferd, med uavhengige eksperter innen dyrevelferd, en viktig aktør som rådgivere til myndighetene, både for utvikling av regelverk og andre innspill der de kan bidra med svar på konkrete spørsmål basert på ny kunnskap om spesifikke temaer innen dyrevelferd. Det er viktig at også dyrevelfredsspørsmål behandles av VKM. På samme vis er det viktig at Rådet for dyreetikk benyttes når dette er relevant.

Et mål må være å øke bruken av dyrevelferds kunnskap av høy kvalitet ved å bygge bro over avstanden mellom vitenskap og politikk.

Referanser:

- Cairney, P. & Oliver, K. (2017). Evidence-based policymaking is not like evidence-based medicine, so how far should you go to bridge the divide between evidence and policy? *Health Res Policy Syst*, 15 (1): 35. doi: 10.1186/s12961-017-0192-x.
- Dwyer, C. M. (2022a). *How evidence is used to develop policy: examples from the Scottish Animal Welfare Commission*. Edinburgh: UFAW meeting channel.
- Dwyer, C. M. (2022b). *How evidence is used to develop policy: examples from the Scottish Animal Welfare Commission*. UFAW International Conference 2022: Advancing Animal Welfare Science, Edinburgh: The Universities Federation for Animal Welfare.

2. Familiedyr – et middel for menneskers behov?

a) Utfordrende å sette grenser mellom livsforlengende behandling og avlivning – hva er til dyrets beste? Rollen til den behandlende veterinær.

Moderne veterinærmedisin tilbyr i dag et stigende antall muligheter for behandling av familiedyr, og veterinæren har en svært viktig og utfordrende oppgave i beslutningsprosessen når det gjelder hva som er den beste løsningen for den enkelte pasient; livsforlengende behandling eller avlivning. I møte med eier vil denne ofte ha råd og veiledning om hva som er best for sitt familiemedlem. I noen tilfeller vil ikke eiers og veterinærs meninger stemme overens, og det er da viktig at veterinæren har evne til å lytte til eier, er trygg i sin framferd og kan gi råd og veiledning basert på god faglig kunnskap. Evnen til god kommunikasjon er her vesentlig.

Dyrevelferdsloven sier at det skal tas hensyn til dyrs fysiske og mentale behov ut ifra dets egenart og dyrs evne til å ha positive og negative opplevelse. Pasientens sjanse for å bli frisk og dens opplevelse av livskvalitet under og etter behandlingen er vesentlige vurderingskriterier, og euthanasi vil derfor være en mulig utgang. Dette er vesentlig for de råd som skal gis.

- Det skal **først og fremst tas hensyn til dyret**; hva er best for dyret?
- Rådene skal gis basert på god fagmedisinsk kompetanse, uten hensyn til eget renommé, inntjening, faglige prestisje, gjerne henvisning til andre med bedre kompetanse eller for en second opinion
- Et godt resultat av slike samtaler er avhengig av en god samhandling mellom eier og veterinær
- *Kommunikasjon og etikk må i større grad vektlegges i veterinærutdanningen.*

Utvikling av etiske verktøy for å lette avgjørelser om behandling i klinisk veterinærmedisin er beskrevet. De sier ikke hvor du skal sette strek, men vil kunne hjelpe veterinærer i deres tilnærming til om behandling i det hele tatt skal iverksettes, eller når nok er nok. Rutinemessig vurdering og journalføring av livskvalitet vil være nyttig i denne sammenheng. Det kan også være et mål at denne type informasjon skal etterspørres i vitenskapelige publikasjoner (1, 2).

Beste behandlingsalternativ kan også vurderes kun ut ifra hva som er faglig og moralsk riktig med tanke på dyrets egeninteresse, men vil her kunne komme på tvers av eiers økonomiske evne (3). I

slike tilfeller må eiers interesse likevel tas hensyn til. Ulike behandlingsalternativer bør kunne tilbys eier; ikke bare den mest avanserte.

Referanser

1. Drawing the line in clinical treatment of companion animals: recommendations from an ethics working party. Herwig Grimm et al. *VetRecord* 2018 June; 18(23). <https://doi.org/10.1136/vr.104559>
2. Ethical Challenges Posed by Advanced Veterinary Care in Companion Animal Veterinary Practice. Anne Quain 1 et al. *Animals* 2021, 11(11), 3010; <https://doi.org/10.3390/ani11113010>
3. Legal and Ethical Aspects of 'Best Interests' Decision-Making for Medical Treatment of Companion Animals in the UK
Carol Gray , Peter Fordyce *Animals*. 2020 Jun 9;10(6):1009. doi: 10.3390/ani10061009.

b) Avl og etikk

Det er estimert å være 5-600.000 hunder i Norge, fordelt på ca 250 registrerte raser. Avlsmaterialet for hver rase er følgelig begrenset. Det er sammenheng mellom innavl og risiko for alvorlig sykdom (1).

Avl av selskapsdyr er ikke organisert, men gjøres av privatpersoner. Dyrevelferdsloven som omtaler avl, er lite konkret og kan «tolkes» (2). Det er følgelig utfordrende å styre avlen langsiktig og målrettet. EU utarbeidet riktignok i 2020 en veiledning for hundeavl som har strammet inn på muligheten for assistert befruktning (3).

Forslag til løsning

- Økonomisk nøytrale faggrupper utarbeider hvilke sykdomsregistreringer den enkelte rasen skal ha – ikke raseklubbene selv
- Sykdomsregistrering i felles database – og «styrt» bruk av disse data
- Konkrete forskrifter for krav til avl, oppdrettere og utvalg av avlsdyr
- Plassering av ansvar
- Generelt forbud mot sæduttak og inseminering - unntatt ved fremming av genetisk variasjon

Referanser

1. Bannasch et al. The effect of inbreeding, body size and morphology on health in dog breeds. *Canine Medicine and Genetics* (2021) 8:12 <https://doi.org/10.1186/s40575-021-00111-4>
2. Lov om Dyrevelferd, §25 <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97>
3. EUs retningslinjer for hundeavl: aw_platform_plat-conc_guide_dog-breeding.pdf (europa.eu)

c) Utredning av taushetsplikt som er til hinder for varsling om mishandling av dyr, og inkludering av dyr i arbeidet mot vold i nære relasjoner

I stortingets vedtak 381 om dyrevelferdsmeldingen står det at det «er sammenheng mellom menneskevelferd og dyrevelferd. Meldingen bør omtale dette» (Dokument 8:25 S (2021-2022), Innst. 130 S (2021-2022)). I tråd med dette har vi følgende innspill:

Dyremishandling kan være del av en familievoldskonstellasjon der sårbare voksne og/eller barn også blir mishandlet. Fra Norge har en stor omfangsstudie (UEVO) nylig avdekket at 4% av barn og unge hadde opplevd at en voksen hjemme hadde utøvd vold mot familiens dyr. En stor andel av disse barna hadde selv har vært utsatt for vold, og det var særlig stor overlapp med psykisk vold og fysisk vold av mindre alvorlig karakter (Muri et al., 2022). Disse sammenhengene sannsynliggjør at barnevernstjenestene kommer i kontakt med familier der dyr også er utsatt for vold. Med den strenge taushetsplikten til barnevernsatte (jf. Lov om barneverntjenester § 6-7) er de imidlertid forhindret fra å varsle om mishandling av dyr (Holmboe, 2021). Dette står i motsetning til helsepersonell som har en spesifikk begrensning i sin taushetsplikt (jf. Helsepersonelloven § 23 nr. 5). Taushetspliktens unntaksbestemmelser er imidlertid lite kjent.

Det er svært skadelig for barn å være vitne til vold mot et kjært dyr (Boat, 2014). Når barnevern, politi og andre aktuelle yrkesgrupper er i kontakt med barn fra hjem der det mistenkes vold i nære relasjoner, så kan spørsmål om familiens dyr få fram viktig informasjon om hvorvidt dyret trenger beskyttelse, i tillegg til hva slags traumer barnet opplever.

Tiltak:

- Vi foreslår en utredning av hvorvidt barnevernlovens § 6-7 om taushetsplikt kan få en begrensning knyttet til varsling om mishandling og vanskjøtsel av dyr. Dette kan innebære en *rett* til å varsle myndighetene når dette ikke står i motsetning til hensynet til barnets beste.
- Helsepersonell må aktivt informeres om begrensningen i helsepersonellovens taushetsplikt knyttet vanskjøtsel og mishandling av dyr.
- Familiedyr bør inkluderes i en mer helhetlig tilnærming til vold i nære relasjoner. Yrkesgrupper som jobber med familievold bør rutinemessig stille spørsmål om familiens dyr til voldsutsatte, voldsutøvere og deres familiemedlemmer, og sørge for at dyrenes velferd også ivaretas.

Referanser:

Boat B. W. (2014). Connections among adverse childhood experiences, exposure to animal cruelty and toxic stress: What do professionals need to consider? *National Center for Prosecution of Child Abuse*, 24(4), 1-3.

Holmboe M. (2021) Taushetsplikt, opplysningsrett og opplysningsplikt. En veileder. Justis- og beredskapsdepartementet.

Muri K., Augusti E.-M., Bjørnholt M. og Hafstad G. S. (2022). Childhood experiences of companion animal abuse and its co-occurrence with domestic abuse: Evidence from a National youth survey in Norway. *Journal of Interpersonal Violence* 2022 Vol. 0 (0) 1 – 20. DOI: 10.1177/08862605211072176

d) Trygg plassering av voldsutsattes dyr:

Det er kjent fra litteraturen at voldsutsatte kvinner kan utsette eller unnlate å oppsøke kriesenter av frykt for hva som kan skje med familiedyr som må etterlates hos en voldelig partner (Stevenson et al., 2018). Kriesesentrene i Norge er også kjent med denne problemstillingen. Det er derfor svært viktig at det finnes tilbud om kostnadsfri og trygg plassering av familiedyrene til volds ofre når de søker hjelp på et kriesenter. Dette er viktig både for å beskytte dyrene mot vold og for at de voldsutsatte familiemedlemmene ikke skal utsette seg selv for ytterligere risiko for å beskytte dyrene sine.

Tiltak:

- Arbeid med å etablere trygge løsninger for voldsofres dyr på kort varsel bør styrkes og prioriteres. Alle kommuner bør ha tilgjengelig trygg plassering av familiedyrene til krisesenterbrukere og andre voldsutsatte.
- Ideelt burde det vært anledning for voldsutsatte å ta med familiedyr til krisesentre i en akutt situasjon, slik at man unngår tilleggsbelastningen med atskillelse under en krisesituasjon.

Referanser:

Stevenson R., Fitzgerald A., Barrett B. J. (2018) Keeping Pets Safe in the Context of Intimate Partner Violence: Insights From Domestic Violence Shelter Staff in Canada. *Affilia*. 2018;33(2):236-252.
doi:10.1177/0886109917747613

e) Tverrfaglig oppfølging av dyresamlere (animal hoarders)

Årlig avdekkes flere saker der et større antall familiedyr har blitt utsatt for store lidelser i private hjem. Til tross for alvorlighetsgraden og at slike saker er svært ressurskrevende, har vi lite kunnskap om omfang, konsekvenser og effekter av tiltak i Norge.

Samlemani (Hoarding Disorder) er i dag en egen diagnose i DSM-5, det diagnostiske klassifikasjonssystemet til APA (Nadal et al., 2022). En egen kategori av dette er manisk samling av dyr (Animal Hoarding Disorder). Dyresamlere karakteriseres ved at de 1) gjør tvangspregede og pågående forsøk på å samle dyr, 2) vanskjøtter dyrene, 3) mangler evnen til å se konsekvensene av atferden, og 4) forneker eller bagatelliserer problemene. Det er beskrevet fem ulike typer dyresamlere som krever forskjellige tilnærminger. Lidelsen er ikke definert ut fra antall dyr, da det er store individuelle forskjeller i evnen til å ivareta dyr.

I dyresamleres husholdninger vil det som regel bli en voldsom opphoping av gjenstander, avfall og ekskrementer, som hindrer normal bruk av boligen, fører til forfall og helsefarlige konsentrasjoner av ammoniakk. For dyra får vanskjøtselen konsekvenser i form av frykt, stress, utsulting, dehydrering, sykdom og smerter, og i verste fall død. I noen av disse husholdningene kan det også bo barn og andre omsorgstrengende som selv utsettes for de uholdbare sanitære forholdene og omsorgssvikt.

En svært høy andel av dyresamlere har tilbakefall (Guerra et al., 2021). Derfor er det langt fra tilstrekkelig å kun avvikle dyreholdet og ilegge aktivitetsforbud, men i stedet trengs en tett tverrfaglig oppfølging over tid.

Tiltak:

- Tverrfaglig oppfølging: Kompleksiteten i disse sakene tilsier at det trengs tett og koordinert samarbeid mellom en rekke ulike etater, der også den psykiske helsen til dyresamleren følges opp (Guerra et al, 2021). Hvordan et slikt samarbeid kan foregå må avklares, ressurser må gjøres tilgjengelig for gjennomføring, og kunnskap om fenomenet må formidles til de aktuelle yrkesgruppene.
- Økt kunnskap: Detaljert statistikk fra Mattilsynet, der disse sakene skilles fra annen vanskjøtsel, kan gi mer kunnskap om omfanget. Forskning basert på saksdokumenter og intervjuer kan bidra til utvikling av forebyggende tiltak og mer effektiv oppfølging.

Referanser:

- Nadal Z., Ferrari M., Lora J., Revollo A., Nicholas F., Astegiano S. og Videla M. D. (2022). Noah's Syndrome: Systematic Review of Animal Hoarding Disorder Human-Animal Interaction Bulletin Volume. 10, No. 1, Pages 1-21
- Guerra S., Sousa L. og Ribeiro O. (2021) Report practices in the field of animal hoarding: a scoping study of the literature, Journal of Mental Health, 30:5, 646-659, DOI: 10.1080/09638237.2020.1844872
- Kallioniemi M. K., Simola A., Kinnunen B., Kymäläinen H.R. (2011). Stress in farm entrepreneurs. In: Langan-Fox J, Cooper CL, editors. Handbook of Stress in the Occupations. Glos: Edward Elgar Publishing Limited; 2011. p. 385-406.
- Mattilsynet (2022) Mattilsynets arbeid med dyrevelferd: Årsrapport 2021.
- NLR Innlandet (2020). Psykisk helse i landbruket - Forebygging og beredskap,
- Torske M. O., Hilt B., Glasscock D., Lundqvist P. og Krokstad S. (2016). Anxiety and Depression Symptoms Among Farmers: The HUNT Study, Norway, Journal of Agromedicine, 21:1, 24-33

3. Er produksjonsdyr sunne og friske dyr som har det godt?

a) Betydningen av forebyggende helsearbeid må fremheves

Med overgangen til løsdrift blir god klauvhelse stadig viktigere for dyrevelferden hos storfe. Friske bein og klauver er helt nødvendig for dyras bevegelse mellom de ulike stasjonene i løsdriftfjøsset. Ved alvorlig halthet ($Locs \geq 3$) vil fôropptak og inntak av vann bli betydelig redusert og forårsake dårlig dyrevelferd, lavere produksjon og økt risiko for sykdom med påkjent allmenntilstand.

En forutsetning for god klauvhelse er regelmessig klauvskjæring av alle kyr og kviger eldre enn 18 år minimum 2 ganger per år. I noen besetninger er beskæring 3 til 4 ganger i året nødvendig. Klauvskjæringen bør helst utføres av sertifiserte klauvskjærere. I tillegg til et godt husdyrmiljø i alle deler av fjøsset (liggearealet, gangarealet, fôr- og drikkeplassene og rundt og i melkeroboten/stasjonen) er gode smittehygieniske tiltak innad og mellom besetningene nødvendig for å forebygge klauvsjukdom.

b) Tilstrekkelig veterinærdekning i hele landet er viktig for å ivareta dyrs velferd

«Frihet fra skade og sykdom» er et av de viktigste velferdskriteriene blant «Husdyras 5 friheter» som ble lansert av Brambell-komiteen i 1965. Ved mangelfull veterinærdekning og altfor store vakt-distrikter og perioder uten organisert veterinær-vakt, kan det oppstå situasjoner der dyr utsettes for stor og helt uakseptabel lidelse. Uansett hvor godt det forebyggende helsearbeidet er og uansett hvor godt miljøet er i husdyrrom og på beiter, så vil alvorlig sykdom oppstå. Komplikasjoner ved fødsel og tilfeldige traumer er viktige eksempler. Hvis veterinær ikke kan undersøke og behandle disse dyra innen 1-2 timer, kan store dyrevelferdsmessige konsekvenser bli resultatet. Ved manglende veterinærhjelp ved kompliserte kalvinger er det dessuten sannsynlig at bøndene/røkterne selv vil hjelpe dyret etter beste evne. Med manglende innsikt kan de påføre dyra stor skade. Hvis dette får et visst omfang, så kan vi snakke om «kvakksalveri». Tilstrekkelig veterinærdekning i hele Norge er derfor en nødvendig forutsetning for god dyrevelferd. NMBU har et stort ansvar for å utdanne nok veterinærer med god kompetanse om dyrehelse og -velferd og motivasjon for å arbeide i kombinert praksis i distriktene.

c) Velferdsprogrammer må evalueres og utvikles

Dyrevelferdsprogrammet for storfe er en felles bransjeretningslinje utviklet i et samarbeid mellom hele storfenæringa. Målet er at alle de ca 10 000 norske storfebesetningene med flere enn 10 dyr skal innlemmes i programmet før 1. mai 2023. Veterinærbesøk med maksimum 16 måneders intervaller er sentralt i programmet. Disse veterinærene må ha bestått nettkurset «Dyrevelferdsprogrammer og veterinærens rolle» som består av tre moduler.

Dyrevelferdsprogrammet, som kontinuerlig vil bli evaluert og videreutviklet, er et svært positivt tiltak, men med manglende veterinærdekning i distriktene kan gjennomføringen av veterinærbesøkene bli en utfordring. Det viktigste NMBU kan bidra med er å utdanne veterinærer med god kompetanse om dyrevelferd og motivasjon for å arbeide innen dette fagområdet på ulike dyrearter.

d) Sammenheng mellom økonomi i produksjonen og dyrevelferd

Norske bønder er jevnt over glad i dyrene sine og opptatt av at dyra skal ha god helse og velferd. Holdningen til hvor terskelen mellom god og mindre god dyrevelferd ligger, kan likevel variere mye mellom de enkelte bøndene. Disse holdningene nedarves ofte mellom generasjonene, og langvarig innarbeidete arbeidsrutiner kan være vanskelige å endre på.

Økonomien i husdyrholdet og for de enkelte produsentene har stor direkte betydning for hvor godt den enkelte produsent følger opp vedlikehold av innredning og miljø i husdyrrommene. I relativt nye løsdriftfjøs med store investeringskostnader kan det eksempelvis være en uoverkommelig kostnad å skifte ut madrassene i liggebåsene hvis disse har blitt ødelagte eller slitte. Tiltak for å opprettholde godt reinhold som eksempelvis vedlikehold av automatiske gjødselskraper kan også bli en økonomisk utfordring.

Viktige stellfaktorer som klauvskjæring kan bli utsatt fordi dette tross alt er betydelige enkeltkostnader selv om regelmessig klauvskjæring er lønnsomt på lang sikt. Terskelen for å tilkalle veterinær kan også heves av økonomiske årsaker.

En annen sak er at langvarig dårlig økonomi vil påvirke motivasjonen og den mentale helsa til produsentene. Det er mange eksempler på at bondens psykiske helseutfordringer er årsak til omfattende dyretragedier fordi dyra ikke har fått fôr og vann. Mindre alvorlige depresjon vil også påvirke evnen til å utføre det regelmessige stellet. Det kan medføre at bare de aller viktigste arbeidsoppgavene blir utført, mens andre som eksempelvis kalvestellet blir mangelfullt utført. Ved psykiske helseutfordringer vil trolig også evnen til å registrere dyrevelferdsmessig avvik bli redusert.

Den økonomiske utviklingen i husdyrholdet har ført til større enheter og et mer teknologidrevet husdyrhold. Effekter av disse strukturendringer i landbruket på dyrehelse og velferd bør undersøkes. For å sikre økt verdiskaping samtidig som vi ivaretar dyrevelferden bør vi utnytte nye og eksisterende datakilder til overvåking av helse og fruktbarhet der nye produksjonsformer og -metoder medfører en intensivering av den animale matproduksjonen

e) Gårdbrukeres velferd er viktig for dyrevelferden

Bonden er den enkeltstående faktoren av størst betydning for dyrevelferden i fjøset. En svikt i bondens funksjonsnivå vil raskt ha negative effekter på grunnleggende stell, som tilførsel av fôr og vann, og renhold, men også på menneske-dyr-forholdet, som i seg selv er av stor betydning for dyrevelferden (Mota-Rojas et al, 2020).

Alvorlig vanskjøtsel i landbruket defineres som saker der ett eller flere dyr er døde eller må avlives på grunn av mangelfull føring, vanntilgang og stell (Mattilsynet, 2022). Det avdekkes relativt sett få slike saker hvert år, men hver sak kan involvere et stort antall dyr som har vært utsatt for uholdbare lidelser. I tillegg er det et større antall saker av mindre alvorlig karakter, som like fullt innebærer store lidelser for dyra fordi de ofte pågår over lang tid. De kumulative lidelsene i form av sult, dehydrering, smerte og frykt kan være ekstreme.

Det er kjent at bondeyrket er forbundet med belastninger for både fysisk og psykisk helse, inkludert lange arbeidsdager, fysisk hardt arbeid, ensomhet og økonomiske bekymringer (Kallioniemi et al., 2011). Bønder er også mer skadeutsatt enn andre (Follo et al, 2016). Fra Norge er det dokumentert at bønder har forhøyet risiko for depresjonssymptomer sammenlignet med andre yrkesgrupper (Torske et al., 2014). Utilfredshet med sosialt nettverk (ensomhet) ser ut til å være faktoren med mest negativ innvirkning på bønders psykiske helse, etterfulgt av manglende mulighet til å ta fri, og husholdningens inntekt (NLR Innlandet, 2020). Det er begrenset med kunnskap sammenhengene mellom slike faktorer og dårlig dyrevelferd. Det er imidlertid åpenbart at når en bonde sliter med å mestre arbeidet pga. for store arbeidsbelastninger, økonomiske bekymringer og ensomhet, så øker risikoen for at dyrene ikke får tilstrekkelig stell og i verste fall utsettes for store lidelser.

Tiltak:

- Gjennom forskning må det genereres mer kunnskap om risikofaktorer for vanskjøtsel av dyr i landbruket.
- Basert på kunnskapen om arbeidsforhold og psykiske helse i landbruket, er det behov for et større fokus på bønders livskvalitet, f.eks. gjennom forebyggende helsearbeid, sosiale tiltak, styrket HMS, og trygge og forutsigbare økonomiske betingelser.

Referanser:

Follo G., Aas O., Almås R., Holte K. A., Kjestveit K., Logstein B., et al. (2016) Ikke en bonde å miste. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning; 2016.

Mota-Rojas D., Broom D. M., Orihuela A., Velarde A., Napolitano F., Alonso-Spilsbury M. (2020). Effects of human-animal relationship on animal productivity and welfare *J Anim Behav Biometeorol.* 2020(8):196-205.